

SPAȚIUL ȘI EDUCAȚIA PLASTICĂ. MODALITĂȚI DE EXPLORARE A SPAȚIULUI ÎN CONTEXTE DIDACTICE LA CLASELE I-VIII

*THE SPACE AND THE PLASTIC EDUCATION.
WAYS OF EXPLORING SPACE IN DIDACTIC CONTEXTS
IN 1ST-7TH GRADES*

Vasile CIOCA,

doctor, profesor universitar,

Universitatea de Artă și Design Cluj-Napoca, ROMÂNIA

Abstract: *The author presents the attempts to structure a possible didactic strategy of addressing space in plastic education classes. The ways of studying and exploring space with the help of plastic means in 1st-7th grades are tested, based on Heidegger's ideas. The exercises, games, visual-plastic experiments of exploring space presented here are, in their majority, ingenious and attractive solutions.*

Keywords: *didactic strategy, plastic education, space, visual-plastic experiments, plastic means.*

I. INTRODUCERE

Copilul începe să deseneze/picteze, să mâzgălească în jurul vârstei de doi ani. Ce desenează el de fapt? El desenează de toate căci ochii lui înghit o mulțime de culori, copaci, flori, oameni, case, obiecte, mașini, străzi, sate, orașe, animale, nori, stele, apă, jucării, îngeri, zei, drăcușori, zmei, naturi statice, portrete, peisaje, nave cosmice, peșteri, extraterestri, împărați, eroi, voinici, peșteri, lumi subacvatice, stații interplanetare, linii, gesturi/mișcări, pete, puncte, linii, forme etc. Dar pe lângă toate acestea și multe altele pe care le vede, el mai poate picta/desena și lucruri care nu le paște cu ochii: sunete, muzică, mirosuri, gusturi, gânduri, sentimente etc. Dar timpul și spațiul le poate desena, picta? Sau acestea sunt categorii/abstracții ce țin de filozofie, matematică și fizică? Indiferent dacă știm sau nu știm nimic despre spațiu și timp noi nu putem exista înafara lor. Trăim, ne deplasăm, locuim prin și în diferite spații, ne trecem timpul cu mai mult

sau mai puțin folos. Unii iubim locurile de la munte, alții adoră nesfârșita Mare; mulți poartă în sufletul lor, cu mult drag, locurile natale deși trăiesc pe alte meleaguri; unii s-au legat sufletește, din cine știe ce pricini, de Veneția, Roma, Tokio, Londra, Insula Paștelui, Sahara, Delta Dunării, Suceava; avem cu toții anumite locuri preferate (străzi, ulițe, parcuri, edificii, păduri, stânci, poeni, râuri); ne impresionează profund anumite spații/ locuri sacre (piramidele din Egipt, templele și bisericile diferitelor religii, peșteri unde au viețuit sfinți, monahi, înțelepți), locuri unde s-au întâmplat lucruri memorabile (Alba Iulia, New York)... Unii dintre noi nu se simt bine în spații închise, alții au oroare de spații vaste, deschise în toate direcțiile; unii au rău de Mare, alții de înălțime, unii sunt pasionați de peșteri sau de lumea subacvatică; cosmonauții au avut parte de experiențe și trăiri unice în spațiul cosmic; sunt oameni care descriu călătorii imaginare în locuri total diferite de cele cunoscute...

Cum îi ajutăm pe copii să exploreze spațiile cu ochii, culorile, liniile, formele, punctele și celelalte mijloace plastice? Putem oare desena spațiul sau este o pierdere de vreme? Iar dacă putem face acest lucru, ce relevanță are el în dezvoltarea personalității umane? Suntem niște ființe spațiale sau spațiul e o invenție a minții umane, un cuvânt, o noțiune care învăluie în ceață o experiență/trăire ancestrală inexplicabilă?

Încercăm, de vreo câteva luni de timp, să căutăm și să înțelegem, informații importante despre spațiu în general, despre reprezentarea lui, pentru a putea articula, împreună cu profesori, învățători și studenți din Cluj-Napoca, o viziune și o posibilă strategie didactică de abordare a spațiului în cadrul educației plastice.

II. SPAȚIUL: CÂTEVA CONSIDERAȚII

Spațiul – aparține el oare acelor fenomene originare în prezența cărora (Goethe) omul este cuprins de un fel de sfială ce poate merge până la teamă?

Dificultatea definirii spațiului reiese din faptul că dincolo de spațiu nu se află nimic din care el să poată fi dedus. Specificul spațiului trebuie să se arate pornind de la el însuși; dar în acest caz mai poate fi surprins acest specific? Dacă specificul spațiului ne scapă, atunci vorbirea noastră despre spațiul artei rămâne la rândul ei în obscuritate. Câteva considerații ar fi totuși utile pentru a aborda noțiunea de spațiu în context didactic.

2.1. DESPRE SPAȚIU ÎN GENERAL

Spațiul are diverse fațete, de exemplu:

- este un mediu al lucrurilor (în care se scaldă lucrurile),
- este un loc, suprafață, întindere limitată; întinderea, locul care ne înconjoară,

- este atributul obiectelor; loc liber între obiecte, distanță, interval,
- este văzduh, întindere nemărginită care cuprinde corpurile cerești,
- are aspectul unui întreg neînterupt.

Spațiul este, de asemenea, forma experienței noastre sensibile, este un mijloc ideal – o structură a spiritului, care conține percepțiile noastre și în care noi localizăm mișcări, evenimente, procese și corpuri. În experiența cotidiană spațiul este:

- omogen
- izotrop (care are, pe toate direcțiile, aceleași proprietăți)
- continuu
- nelimitat

2.2. SPAȚIUL LA HEIDEGGER

Referitor la artă, Heidegger menționează trei tipuri de spațiu, care pot fi deduse din spațiul fizic ca specii derivate:

- spațiul înlăuntrul căruia imaginea plastică poate fi descoperită asemenea unei prezențe obiectuale (sculptura, tabloul ca obiecte plasate într-un loc anume);
- spațiul închis în volumele unei figuri (spațiul/golul închis, localizat în interiorul unei forme bidimensionale sau tridimensionale; spațiul localizat în interiorul unui pătrat sau al unei sfere);
- spațiul care rezidă în golul existent între volume (între formele dintr-o compoziție bidimensională sau tridimensională).

Aceste aspecte fenomenologice ale spațiului: spațiu vast care scaldă, învăluie obiectele, spațiul cuprins în interiorul obiectelor, spațiul cuprins în golurile dintre un grup de obiecte sau forme grupate într-un loc anume (oraș, cartier, clădire, monument, tablou, cameră, scenă, etc.) sunt spații cu care se operează

în arhitectură, sculptură, teatru, pictură, film. Aceste spații pot fi abordate didactic în câmpul educației vizuale.

Dar cum putem afla ce e specific spațiului? Heidegger caută răspunsul în limbă, în experiențele originare care sunt păstrate în cuvinte. Spațiul este ceva rânduie, rostuit, strâns laolaltă prin intermediul unui loc, adică prin intermediul unui lucru (lucrul/obiectul/punctul/forma localizează, fixează, ancorează). Spațiul se percepe doar ca un rezultat/consecință a lucrurilor. Dar lucrurile nu aparțin sau odihnesc într-un loc, ci sunt ele însele locuri odihnind în sine.

Spațiul ca loc (spațiu ambient: o cameră, o curte, o stradă, o piață, un parc etc.)

Obiect-lucru ca loc (spațiu inerent: un vas, un dulap, o casă, un copac, o mașină, o căpiță, o stâncă, o statuie etc.)

Legătura dintre ele (spațiul ca loc și obiect-lucru ca loc) face ca spațiul pe care îl străbatem/trăim (ca spațiu al experienței) să funcționeze ca o materie/energie discontinuă, percepută doar prin relație cu modificarea în interiorul său a unor densități diferite. Spațiul experienței perceput ca densități diferite de materii și energii. Obiectele percepute ca decupaj din context, ca niște spații autonome mai mult sau mai puțin închise/deschise/întredeschise printr-un halou vectorial de energii subtile.

Spații sacre: îmblânzirea abstracției spațiului infinit prin întemeierea unui spațiu calitativ al lucrurilor, al unor izolări sacre, locuri de dialog între om și cosmos, între om și divinitate, între om și transcendent.

III. MODALITĂȚI DE STUDIERE/EXPLORARE A SPAȚIULUI ÎN CADRUL EDUCAȚIEI PLASTICE

O posibilă strategie de abordare a spațiului în activitățile plastice ar tre-

bui să pornească de la caracteristicile de vârstă și de la abordarea spațiului ca obiect, mediu înconjurător/ ambianță, direcție/desfășurare/mișcare și raport, relații între obiecte/substanțe /materii/forme/calități.

3.1. SPAȚIUL CA OBIECT

Acest aspect presupune studii de forme pline și goale concomitent (cuburi, cutii, case, camere, gropi, căpițe, forme de relief, etc. – toate acestea văzute din unghiuri diferite. Analizarea unor forme pline/goale din reproduceri de artă. Forme tridimensionale reprezentate în diferite perspective (axonometrie). Crearea unor experiențe de relaționare a elevului cu volumul/spațiul obiectelor: obiect văzut cu un singur ochi, cu doi ochi pe rând; obiecte desenate după ce au fost pipăite și nu văzute; obiecte desenate din exterior și din interior, obiecte desenate văzute fiind lipite de nas; văzute de sus, de dedesupt, etc. suprafața obiectelor mărită (textura). Exerciții de desfășurări de obiecte (de la tridimensional la bidimensional), construirea obiectelor prin linii/tije/sârme (structura lor geometrică), construirea unor obiecte prin realizarea unor carcasi din hârtie, carton alte materiale.

3.2. SPAȚIUL CA MEDIU ÎNCONJURĂTOR, AMBIANȚĂ, LOC, SCENĂ, VAS

Spațiul sub această formă se referă la un grup de obiecte care sunt grupate în același loc și la golurile/ spațiile dintre obiecte. El este un spațiu circumscris, localizat, decupat din spațiul vast, cosmic cu care întreține anumite raporturi (e suficient să ne gândim la spațiul interior al unui edificiu, la spațiul unei străzi sau piețe, la spațiul unui cartier, oraș etc.). Acest spațiu ambiental/ambient e constituit din plinuri (obiecte/forme) și goluri (vid,

aer, ceață, substanță diluată/transparență). Acest spațiu locuit de obiecte (locuri libere și locuri ocupate de obiecte) poate fi structurat foarte diferit având calități, expresii diferite: aici intră în joc anumite relații/relaționări:

- relații între obiecte și spațiul gol (domină plinul, golul sau avem echilibru, aglomerări, dispersări, câmpuri plastice grele, ușoare, plătate, vibrete, calme, tensionate, diferite desfășurări ritmice etc.);
- relații între spațiul gol și trasee/direcții de grupare a obiectelor/formelor (direcții, scheme dominante verticale, orizontale, oblice, circulare, spiralice etc. rezultând, printre altele, spații/locuri/compoziții închise, deschise, dinamice, statice);
- relații între obiectele/formele ce populează spațiul respectiv (mărimi și calități diferite, contraste, armonii, familii de forme, simetrii, grupări simetrice/asimetrice etc.);
- supraprelații între aceste trei tipuri de relații menționate mai sus. În toate aceste cazuri putem concepe/iniția diferite exerciții, jocuri, probleme de exersare, explorare, experimentare de relaționări (între spații date și câteva elemente – forme, pete, linii, puncte; relaționări de forme culori, pete, linii între ele în spații libere, nelimitate; relaționări de elemente/ obiecte pe diferite scheme mai mult sau mai puțin geometrice, simetrice, asimetrice etc. în spații limitate sau libere; din aceste exerciții, jocuri de relaționări vor rezulta principii/reguli de compoziție și anumite spații plastice de calități diferite).

3.3. SPAȚIUL CA DIRECȚIE, DESFĂȘURARE, MIȘCARE

Sunt domenii artistice (dans, film, teatru, arta cinetică) unde mișca-

rea, desfășurarea, direcțiile, traiectoriile, viteza sunt mijloace de expresie esențiale în hora cărora intră obiectele, actorii/trupurile circumscriind anumite spații. Și aceste aspecte ale spațiului pot fi exersate, jucate, explorate mai ales prin modalități de învățare integrată, prin analiza unor imagini filmice sau realizarea de imagini animate etc.

Exerciții, jocuri, experimente vizual-plastice de explorare/jucare a spațiului real și a imaginii plastice a acestuia:

- a) explorarea vizuală, tactil chineztezică și plastică a unor corpuri cubice, rotunde, pline, goale, delimitate de suprafețe sau de tije/ linii. Conștientizarea exteriorității și interiorității obiectelor/formelor și a graniței dintre acestea: contur, piele, coajă, pereți, carcasă; construirea plastică a granițelor prin linii, suprafețe/plane, texturi (imaginile 4, 5, 6).
- b) Desenarea drumului pe care îl parcurge o furnică pe diferite suprafețe de obiecte pline sau goale (pe un obiect cubic, rotund, pe obiecte goale pe dinăuntru, pe trei-patru obiecte diferite așezate unul lângă altul. (imaginea 10).
- c) Desenarea drumului parcurs de o furnică care pătrunde pe un orificiu în interiorul unui obiect gol și iese pe alt orificiu (obiectul este delimitat de suprafețe plane sau curbe.
- d) Exerciții de desfășurări de obiecte: un cilindru gol, un cub, un măr etc. (imaginile 5 și 6).
- e) Exerciții de secționări/tăieri de obiecte cu diferite plane (măr, pară, cub de carton etc.) desenarea și desfășurarea lor (imaginile 5, 6).
- f) Explorarea vizuală și desenarea unor cutii mari fără planul de sus

- văzute de sus; desenarea apoi a camerelor propriului apartament fără tavan și văzut de sus.
- g) Realizarea unor corpuri/forme 3D din sârmă sub forma unor structuri de linii (fructe, vase, corpuri geometrice etc.).
- h) Grupaje de obiecte/forme 3D pline și acoperite de o draperie moale; desenarea/pictarea acestora acoperite apoi descoperite (imaginea 12).
- i) Pictarea/desenarea unor grupaje de obiecte pline, goale etc. plasate în cutii-camere cu un perete/plan eliminat și eventual cu lumină dirijată (imaginea 3).
- j) Gruparea unor elemente plastice (pete, puncte, linii, forme, culori) într-un cadru dat (suport plat sau curbat pătrat, dreptunghiular, rotund, oval) cu dominarea plinului sau golului (imaginea 8, 12).
- k) Gruparea unor elemente plastice bi sau tridimensionale după anumite trasee sau configurații: cerc, cruce, pentagon, triunghi etc.
- l) Exerciții de relaționare a elementelor plastice ce populează și/sau configurează un spațiu plastic: aceeași familie de forme (numai rotunde, numai ramificate), aceeași culoare sau familie cromatică, aceeași tratare a suprafețelor (plată, picturală, grafică, sculpturală). Vezi imaginea 1, 2, 4, 7.
- m) Exerciții de structurare a spațiului plastic în sensul perspectivei liniare, aeriene, inverse etc. (vezi Vasile Cioca, 2007, Jocul de-a arta).

IV. ÎN LOC DE CONCLUZII

Căutările noastre privind spațiul, spațiul plastic și posibile strategii didactice de explorare și structurare artistică a acestuia sunt în curs de desfășurare. Experimentăm în continuare noi jocuri, exerciții, probleme vizual-plastice, modalități de abordare a dimensiunilor și fațetelor complexe ale spațiului în cadrul educației vizuale. Situațiile de explorare/construire/imaginare/înțelegere a problemelor legate de spațiu și reprezentarea lui, imaginate/gândite și elaborate de noi, au stârnit interesul elevilor (clasele I – VIII) și al profesorilor colaboratori din mai multe școli. Problematika spațiului în cadrul activităților plastice este extrem de complexă și necesită o abordare mulți, inter, transdisciplinară și, cu siguranță, nu poate fi redusă doar la clasică perspectivă liniară și aeriană. Explorarea problemelor spațiului și configurarea lui plastică nu se face prin ilustrații cu planșe-model, ci prin învățare ludic-exploratorie.

Referințe bibliografice

1. Ailincăi, C. *Opera fereastră*, Editura Dacia, 1991, p. 97-144 (Vasul lumii).
2. Ailincăi, C. *Modele de reprezentare a spațiului în artele vizuale*, 2004, (Teză de doctorat).
3. Arnheim, R. *Arta și percepția vizuală*, Editura Meridiane, 1979.
4. Bachelard, G. *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, 2003.
5. Blaga, L. *Trilogia culturii*, ELU, 1969.
6. Cioca, V. *Jocul de-a arta*, Editura Limes, 2007.
7. Cheng, F. *Vid și plin. Limbajul pictural chinezesc*, Editura Meridiane, 1983.
8. Cheng, F. *Arta picturii chineze*, Editura Meridiane, 1996.
9. Francastel, P. *Pictură și societate*, Editura Meridiane, 1970.
10. Francastel, P. *Realitatea figurativă*, Editura Meridiane, 1972, p. 180-215 (Spațiul genetic și spațiul plastic).

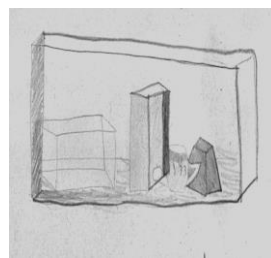
11. Gombrich, E. H. *Artă și iluzie*, Editura Meridiane, 1973.
12. Gorcea, M. *Peisajul ca ego spațiu*, Editura Grinta, 2010.
13. Heidegger, M. *Originea operei de artă*, Editura Univers, 1982, p. 185-191 (Arta și spațiul).
14. Kant, I. *Critica rațiunii pure*, Editura Științifică, 1969, p. 67 (Despre spațiu).
15. Leibniz, G. W. *Opere filozofice*, 1972, p. 542-644.
16. Merleau-Ponty, M. *Fenomenologia percepției*, Editura Aion, p. 294-356 (Spațiul), 1999.
17. Pleșu, A. *Ochiul și lucrurile*, Editura Meridiane, 1986.
18. Florenski, P. *Perspectiva inversă și alte scrieri*, Editura Humanitas, 1997.
19. Piaget, J., Inhelder, B. *La représentation de l'espace chez l'enfant*, P.U.F., Paris, 1948.
20. Săsrman, G. *Funcțiune, spațiu, arhitectură*, Editura Meridiane, 1979.
21. Șușală, I., Bărbulescu, O. *Dicționar de artă. Termeni de atelier*, Editura Sigma, 1993.
22. Yvonne, H. *Paul Klee și pictura modernă*, Editura Meridiane, 1999.

Im. 1

Im. 2

Im. 3

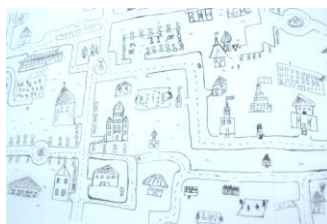
Im. 4

Im. 5

Im. 6

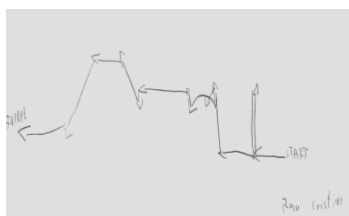
Im. 7

Im. 8

Im. 9

Im. 10

Im. 11

Im. 12